

Könyvszemle

Katonai felsőoktatásunk a múlt század második felében. A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1961–1969

Az elmúlt évben emlékeztek meg arról, hogy a magyar országgyűlés 1808. november 5-én törvénybe iktatta a hadi tudományok önálló felsőfokú tanintézete, a Nemzeti Katonai Ludovika Akadémia felállítását. Ezen a napon megszületett az első történelmi jelentőségű törvény a magyar oktatástörténet, a hazai oktatási-nevelési rendszer szerves részét is alkotó katonai felsőoktatási intézmény létrehozásáról. A kutatás már sok mindent feltárt abból a hosszú és rögzös, válságokkal és kihagyásokkal terhes történelmi útból, amelyet katonai felsőoktatásunk két évszázad alatt megtett: a 19. század elejétől a 21. század elejéig, a nemzeti katonai akadémiától a nemzetvédelmi egyetemig. A gondolat meghirdetésétől a megvalósításig; a különböző katonai felsőoktatási koncepcióktól, a látszólag létező katonai felsőoktatási intézménytől, a valóban élő, működő, a kutatás és tanítás egységét hordozó, a tudomány és oktatás egységét megvalósító, korszerű felsőfokú hadiiskola létrejöttéig.

Az ismert hadtörténész jól időzítette a magyar katonai felsőoktatás intézménye 1961 és 1969 közötti történetének monografikus áttekintését tárgyaló könyvének közreadását. Műve szervesen beleilleszkedett katonai felsőoktatásunk két évszázadának reális históri-

áját feltáró írások egyre gyarapodó sorába. Ez a gazdag kútfőket feltáró és feldolgozó alkotás, a hadtudomány iskolája fejlődéstörténete a bicentenáriumi évfordulóján került közreadásra a Zrínyi Kiadó gondozásában. *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1961–1969* című munka eredeti értékkel járult hozzá a hadtudomány és a katonai oktatás intézményei kérdésköre elmúlt félévszázados bonyolult históriájának feltárásához.

M. Szabó Miklós közel négy évtizedes kiemelkedő tudományos kutatói tevékenysége mindenekelőtt a második világháború hadügyi változásai, a magyar katonai részvétel, a magyarországi hadműveletek, a Magyar Királyi Honvéd Légierő története és háborús alkalmazása feltárásával, feldolgozásával vált elismertté tudományszakának, a hadtudomány, a hadtörténet mértékadó hazai és nemzetközi körei előtt. Tudósi hírnevéhez azonban jelentősen hozzájárult az a tény is, hogy a magyar katonai felsőoktatás történetének egyik legkiválóbb kutatója. A hazai katonai felsőoktatás feldolgozásával kapcsolatos tudományos eredményeit magyar és angol nyelvű monográfiákban (*A magyar katonai felsőoktatás története 1947–1956. Budapest: Zrínyi Kiadó, 2004*; *The History of the Hungarian Military Higher Education 1947–1956. New York: Columbia University Press, 2006*; *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története, 1955–1960. Budapest: Zrínyi Kiadó, 2007*), valamint hazai és külföldi szakfolyóiratokban közreadott tanulmányokban jelentette meg.

Könyve egész mondanivalójának színvonalát, a téma iránti erős személyes elkötelezettsége és jelentőségének meggyőződése alapozta meg. Több mint harmincöt éves katonai felsőoktatási (hadtörténeti) tanári, 1991-től a Zrínyi Miklós Katona Akadémia parancsnoki, majd 1996-tól 2007-ig a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem rektori tapasztalatait is felhasználva végezte kutatásait, amelyet a reális történelmi kép kialakítására való törekvés jellemez. M. Szabó Miklós nyugállományú altábornagy, az MTA rendes tagja, több mint másfél évtizeden át volt a magyar felsőoktatás, a hazai és az európai (a NATO) katonai felsőoktatás egyik megbecsült szereplője. Vezető szerepet játszott az elmúlt tizenhét esztendőben a magyar katonai felsőoktatás megújításában, a nemzetközi viszonylatban is szinte egyedülálló, az elmúlt években hazai felsőoktatási tanintézetek között is rangos helyet elfoglaló, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem létrehozásában. Rektori működése alatt a civil és az előd katonai tanintézetek legjobb hagyományából és történelmi tanulásaiból merítve, korunk állandó oktatói és kutatói kihívásainak megfelelő válaszokat keresve vált az egyetem korszerű felsőoktatási intézménnyé, a hazai hadtudományi kutatások központjává és a magyar és európai egyetemek, akadémiaik elismert tagjává.

Új munkájával hozzájárult ahhoz, hogy jobban megértsük egy rövid időszak hazai történetét, hadtörténetét. Az érdeklődő olvasó plasztikus és újszerű életképeket ismer meg a múlt század 60-as évtizedének katonai akadémiaja zárt, sok vonatkozásban „Titkos!” művében egyértelműen a hadtörténetírásnak azt a szakmai irányzatát képviseli, amely a téma feldolgozásakor mindig vizsgálja a korabeli

politikailag és katonailag megosztott világ és szövetségi rendszerek problémakörét. A katonai tanintézet kérdéseinek felvetésekor nem mulasztja el a nemzetközi és hazai társadalmi, gazdasági és politikai, kulturális és tudományos, biztonsági és katonai állapotokba, viszonyokba, változásokba ágyazott alapos történelmi elemzést. A kútfők kritikus kezelésével, objektív szemléletű feldolgozásával érzékelteti a hazai katonai felsőoktatás sokszínű folyamatait és erőfeszítéseit, a hiányosságokat, a félmegoldásokat és a szakmai alulteljesítéseket. Ám emellett tényekkel és objektív elemzésekkel mutatja be a ma számára is az értékmegőrző- és közvetítő elemeket.

A szerző érdeme a magyar katonai felsőoktatás egy rövid évtizedének gazdag források alapján való, úttörő feldolgozása. A szemléletes ábrázoláshoz felhasználta HM Hadtörténelmi Múzeum és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem fotóarchívumából származó képeket. Kutatta, feltárta és feldolgozta a HM Hadtörténelmi Levéltár gyűjteményeiből az 1945 utáni időszak nagy levéltári testét alkotó, a Magyar Néphadsereg VIII–XIII. fondfőcsoportba sorolt iratait. Különösen sokat merített a (VIII.) országos katonai hatóságok, a Honvédelmi Minisztérium és (XII.) a katonai tanintézetek, mindenekelőtt a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia iratanyagából. A szerző szakmai-kutatói tevékenysége, mondanivalójának logikája egyértelműen meghatározta könyve szerkezetét is. Nyolc fejezetben mutatja be a katonai akadémia 1961 és 1969 közötti történetét, a hazai katonai felsőoktatás kívánatos és nemkívánatos elemeit.

A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tevékenységét befolyásoló kül-, illetve belpolitikai viszonyok, 1961–1969 címet viselő első fejezetben (5–16.) a szerző közreadott történelmi és hadtörténelmi munkák elemzéseit és saját ku-

tatási eredményei alapján mutatja be a hidegháború „leghidegebb” időszakának rövid történetét és fő szerepvivőit. Vázlatosan áttekinti a nemzetközi és hazai eseményeket, kiemelve azokat a politikai, gazdasági, tudományos, katonai és más lényeges jellemzőket, amelyek nem kis hatást gyakoroltak a katonai akadémia életére és tevékenységére. Így a két nagyhatalom űrkutatási versenyét, amely változást idézett elő az USA és a Szovjetunió katonai stratégiájában és háborús terveiben. A korszak helyi (francia–algériai, arab–izraeli, vietnami) háborúit, a berlini fal felépítését, a kubai rakétaválságot, és Csehszlovákia megszállását, amelyek súlyos belpolitikai és külpolitikai feszültséget váltottak ki időről időre a világ sok országában, és elmélyítették a hidegháborús válságot. Vizsgálva a magyar belpolitika alakulását rámutat arra, hogy Kádár Jánossal az élen a párt vezetésének ténykedése, hogy feledtesse a megkorlátozásokat, arra irányult, hogy a gazdaság lehetőségeit meghaladó mértékben javítsa a lakosság életszínvonalát, és az „Aki nincs ellenünk, az velünk van” jelszóval a társadalom közérzetét, politikai hangulatát.

A második (17–218.), legterjedelmesebb fejezetben (*A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tevékenységét meghatározó Magyar Néphadsereg régi viszonyok [1961–1969]*) a közreadott nyílt és az általa feltárt „titkos” párt-, kormány- és katonai dokumentumok, kútfők feldolgozásával tárgyalja a legmeghatározóbb elemeket. Az MSZMP 1959. novemberi VII. kongresszusán elfogadott hadseregfejlesztési és korszerűsítési program végrehajtásának állapotát, eredményeit és nehézségeit; a világban kibontakozott hadügyi forradalom hatását a Magyar Néphadsereg korszerűsítésére; a Varsói Szerződés és a koalíciós érdekek befolyását a néphadsereg jövőjére. Elemzése tényszerű

adatokkal és számokkal igazolja, hogy a VSZ Egyesített Fegyveres Erők főparancsnoka és törzse követeléseire, a kormány és a Honvédelmi Minisztérium a szovjet igények szerint meghatározott fejlesztési ütemterve szerint először a honi légvédelmi rendszer, majd a szárazföldi csapatok és a hátszázvédelmi erők korszerűsítésére, kifejlesztésére került sor. Az olvasó reális történeti képet kap a Honvédelmi Minisztérium, a Magyar Néphadsereg és fegyvernemei (szervezet, fegyverzet, kiképzés, hivatásos és sorállomány béke és háborús létszáma, katonai objektumok, hadgyakorlatok, díszszemlék, tisztképzés, polgári tanári és szaktechnikusi diploma, illetmények, ellátás, díszlokáció, harckészültség, felső katonai vezetés, parancsnokok stb.) alapvető változásairól, tevékenységük pozitív értékeiről és árnyoldalairól. A szerző kiemeli, hogy ebben az időben a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia bizonyos mértékig felértékelődött, mivel gondot jelentett, hogy a rendszeresített akadémiai végzettséget igénylő katonai vezető beosztások mintegy hatvan százalékában szolgált csak diplomás. S „az akadémia 1967-ig várhatóan csak 675 fő végzi el.” (91.) Áttekintést ad a hadseregbeli tudományos kutatómunka és a tudományos intézetek (ZMKA, Hadtörténeti Intézet, Haditechnikai Intézet és más kutatóhelyek) munkájának eredményeiről, az 1962 óta folyó hadtudományi aspiránsképzés és a tudományos fokozatosok helyzetéről is. A szerző még számos érdekes, eddig ismeretlen adattal mutatja be a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia fejlődését befolyásoló tényezőket.

A szerző a harmadik fejezetnek (219–278.) *Az akadémiai képzés korszerűsítésének megalapozása – az 1960–1961-es tanév* találó címet adta. Ebben a részben bemutatja, hogy a honvédelmi miniszter kiképzési irányelvei alapján

hogy tevékenykedett a legmagasabb szintű hazai katonai tanintézet. A „bonyolult viszonyok között végrehajtandó hadműveletek (harcok)” tanulmányozása érdekében milyen átalakuláson ment keresztül az akadémia vezetői, tanári (tanszéki), alapfakultása I–IV. évfolyamainak összefegyvernemi, páncélos, tábori tüzér, légvédelmi tüzér és más tagozata szervezete, valamint személyi és hallgatói állománya. A tanintézeti életet, egy tanév fejlődő munkáját bemutató fejezetet több mint húsz korabeli fotó, különböző (állomány, tanulmányi, államvizsga, szociális helyzet stb.) táblázatok teszik még hitelesebbé az olvasó számára.

A reformok fokozatos beindítása, az 1961–1962-es kiképzési év című negyedik (279–314.) fejezetben kapunk képet arról, hogy a Magyar Néphadseregben folyó nagyütemű szervezeti és technikai korszerűsítés milyen igényeket fogalmazott meg a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián folyó képzéssel szemben. A Honvédelmi Minisztérium és a Művelődésügyi Minisztérium, a Vezérkar és a ZMKA együttesen indította el az akadémiai képzés felülvizsgálatának hosszú és bonyolult folyamatát, a képzés korszerűsítése érdekében. Reális és részletes képet kapunk a különböző parancsok és intézkedések tükrében az akadémia szervezeti és személyi, tantárgyi és tanórai változásairól, az akadémiai hallgatók feszített képzéséről és a vizsgák menetéről, az ún. főtiszt tanfolyam történetéről. Vagy arról, hogy a személyi állományban „magasabb szintre kell emelni a politikai és a szakmai munka egységét”. De értékes feldolgozást kapunk a diszciplína továbbfejlődését elősegítő 1962. február 10-én kiadott 3. számú miniszteri utasításról, „az aspiránsképzésről és a tudományos fokozatokról szóló 41/1959.(X.3.) számú kormányrendelet végrehajtása a had-

tudományok területén a Magyar Néphadseregben” amely 14 oldalban fejt ki a tennivalókat. A közölt adatok szerint 1962-től 2008. január 31-ig 345 fő szerzett kandidátusi, 269 fő PhD, 45 fő doktori/MTA doktori fokozatot illetve címet, ketten válhattak az MTA rendes, illetve külső tagjává.

Egy tartalmas rövid fejezetben, az ötödikben (315–340.) kapunk képet az akadémia 1962–1963-as kiképzési éve és az első hadtudományi kandidátusi védések történetéről. A hadseregben szolgáló tisztek közül többen már korábban megszerezték az orvostudományi és a történelemtudományi kandidátusi fokozatot. Ám a hadtudományok első kandidátusa (majd 1970-ben első „nagy”-doktora), Dr. Lóránt Imre (1910–1987) vezérőrnagy lett *A csövestüzérség jelentősége, szerepe és harcban alkalmazásának néhány kérdése az atomfegyverek használatának tükrében* című értekezésének 1963. június 24-i megvédésével.

A hatodik fejezetben (341–394.) a szerző a korviszonyokat és a hadseregbeli állapotokat figyelembe véve tárgyilagosan elemzi a ZMKA további korszerűsítési erőfeszítéseit és az elért tudományos sikereket az 1963–1965-ös kiképzési években. Részletesen megismerkedhetünk Borbás Máté vezérőrnagy akadémia-parancsnok a kiképzés minden területére és a felsőfokú tanintézet életére vonatkozó feladatok meghatározó parancsával és annak végrehajtási menetével; a különböző tanszékek és tantárgyak fejlődésével, az oktató-nevelő munka eredményeivel és problémáival. A legnagyobb gondot jól tükrözte egy 1964. január 1-jei adat, mely szerint a Magyar Néphadseregben rendszeresített 3160 akadémiai végzettséget előírt beosztásban csak kétezer diplomás tiszt szolgált. Értékes képet kaphatunk a MTA TMB Hadtudományi Szakbizottság anyagainak feldolgozása alapján a

hadseregbeli tudományos közélet szereplőiről. A sikeres hadtudományi kandidátusi védésekről, nem elhallgatva a problémákat, ma már a hazai tudománytörténet részét képező diszciplína állapotáról, pozitív és negatív elemek hatásáról; a kutatók munkájának fejlődési dinamikájáról, kapcsolódásáról az egyetemes és a szovjet hadtudományhoz.

A VII. fejezetben (395–428.) szerző bemutatja, hogy az 1965–1967-es kiképzési években milyen parancsok, és milyen politikai, katonai, harcászati és hadművelleti művészeti, haditechnikai indokok alapján gyorsították fel a korszerűsítési; a tisztek háromévi akadémiai kiképzésére történő áttérésének folyamatát. Számos értékes adat illusztrálja a feladat nehézségét, az eredményeket, a problémákat és a számokból, ismertetésekből és elemzésekből megtudja az érdeklődő, hogy név szerinti kik voltak az akadémia törzs-tanári és hallgató állományából a fő szereplők. Ebben az időben a ZMKA állandó állományának létszáma 1109 fő és a hallgatói állomány létszáma 992+78 fő volt (398.). De érdekes statisztikát ismerhetünk meg az államvizsgák eredményeiről, amelyeknek 1967-ben 3,93 lett az átlaguk. (423.)

Az utolsó, nyolcadik fejezetben (429–452.) a szerző a ZMKA új tanintézeti szervezet próbaműködésének és az új kiképzési rendszer kialakításának 1967–1969-es történetét foglalta össze. A források és tények vizsgálata alapján kitűnik, hogy a katonai akadémia „fennállása 19 évében 3700 magasabb képesítésű tiszte bocsátott a Magyar Néphadsereg, a BM karhatalom és Határőrség rendelkezésére.” Az Akadémiát végzett tisztek a „Népköztársaság egyetemei (főiskolái) által kiadott

diplomákkal (oklevelekkel) egyenértékű diplomát” kaptak. A diplomával rendelkező ZMKA tanári karának több mint 20%-a más főiskolai vagy egyetemi diplomával is rendelkezett, közülük tizenegy a hadtudomány, ketten a történettudomány és egy a szociológiai tudomány kandidátusa volt. Az akadémiai tiz százszázalékos hadművelési-harcászati és technikai, négy honi légvédelmi, négy társadalomtudományi és öt általános rendeltetésű tanszék működött. Az 1968–69-es tanévben kilencvenhat tiszte fejezte be tanulmányait, de rajtuk kívül az akadémiai kibocsátó ünnepségen „részt vesz a szovjet katonai tanintézetekben végzett 27 fő is.” (452.)

Az *Utószóban* a szerző néhány bekezdésben méltatja a felsőfokú katonai tanintézet rendkívül izgalmas, nehéz, ugyanakkor eredményes évtizedes történetét, melynek utolsó mondatában ez olvasható: „Ezen nagy jelentőségű munka irányítóinak és „napszamosainak” teljesítménye előtt kívántam tisztelegni ezzel a könyvvel a késői utódok és az ÜGY folytatói nevében!”

M. Szabó Miklós könyve markáns vonásokkal és adalékokkal gazdagította a huszadik század második felének magyar hadtörténetét és történetét, a hazai felsőoktatás és a pedagógia tudomány történetét. De művének nem egy adatával, megállapításával és összefüggésével új értékkel és színekkel járult hozzá a hazai tudománytörténet, a szociológia és más társadalomtudomány fejlődéstörténetének kiegészítéséhez. (*M. Szabó Miklós: A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1961–1969. Bp.: Zrínyi Kiadó, 2008. 455 p.*)

Ács Tibor
hadtörténész

Géczi János: *A rózsza és jelképei.*

A reneszánsz

Géczi János a rózsza jelképtörténetéről szóló, többkötetes tervezett sorozatának harmadik része, a reneszánsz rózsáit tárgyaló írása nem régen jelent meg a Gondolat Kiadó gondozásában. A sorozat elsősorban irodalmi, művészet- és botanikatörténeti szempontok alapján tárgyalja a hétköznapinak nem nevezhető növény előfordulását az európai gondolkodás- és művészettörténet nagy fejezetei alapján. A munka különlegessége, hogy a nagyon kevés hazai mentalitástörténeti kutatások közé tartozik, amely valóban multidiszciplinaként kezeli a művelődéstörténetet, arra szolgálhat bőségesen adatot, hogy különböző korszakokban miként alakul egyetlen jelképalkat, a rózsza nem intézményes és intézményekben történő hagyományozódása. Géczi az ikonográfiai elemzés egyik neves képviselője, ezért a hermeneutikai elemzések mellett az ikonológiai megközelítés is erőteljesen érvényesül. A kötet gazdag képi forrást közöl.

A szerző, miként az antik mediterráneum és a középkor rózszaábrázolásaival foglalkozó kötetek (a sorozat első két kötete: Géczi János: *A rózsza jelképei, Az antik mediterráneum*. Budapest: Gondolat, 2006; *A rózsza jelképei, A keresztény középkor* Budapest: Gondolat, 2007) kapcsán ez esetben is, messze túllépi eredeti célkitűzését. A reneszánsz rózsajelképeit ismertető füzér újabb területekkel gazdagodik, az író kitüntetett figyelmet szentel immár a magyar vonatkozású rózsajelképek ismertetésének is: *A Kárpát-medence rózsatörténete* címmel tárgyalja Balassi Bálint, Gergei (Gyergyai) Albert, Mélius Juhász Péter hagyatékát.

Vajon miként folytatódhat a szigorú erkölcsei értékrendet mutató keresztény világ rózsatörténete, mely még a görög kultúrában

a keresztény aszkézistól nagyon is távol álló, többnyire a szertelen bujaság és szerelem szimbólumaként vált ismertté? „A korai középkorból a skolasztika időszakára hagyományozott rózsajelképek jelentős változásokon esnek át. Az addig leginkább maszkulin tulajdonságokat mutató, a férfi mártírokhoz, mindenekelőtt Krisztus alakjához kötött rózsaszimbólumok egy része elhalványodik [...] A hangsúly áthelyeződésével a rózsza immár Mária tulajdonságait kezdi formálni. A növény és a rá hivatkozó, egyre sokasodó rózsajelkép a kolduló szerzetesrendek jóvoltából a 12. századtól a Mária-kultusz eredményeként alkalmassá válik a Szentanya, majd a női tulajdonságok megjelenítésére. A Máriához kötődő szimbólumok dualitásai között több, korábban Krisztus jellemzésére fenntartott jelkép jelenik meg, melyek mind az európai, a civilizációba bevont rózsafajok botanikai tulajdonságai alapján alakulnak ki.” Ennek a kettősségnek változatos ábrázolását mutatja be Géczi a szimbólum etiológiájának harmadik kötetében. Mindezek tükrében a kötet fejezetei változatosan ismertetik hol a rózsza keresztények körében való felbukkanását, például a rózsafüzér szakrális közösségformáló történetét vagy Mária kultuszát, hol pedig a kor antik hagyományokhoz való visszafordulásával összefüggő, kevésbé aszkétikus rózsajelképek sorozatát, vagyis a bujaságot és a szerelmi mámort megidéző rózsza irodalmi felbukkanását Bocaccio, Janus Pannonius, Angelo Poliziano, Ludovico Ariosto, Pierre de Ronsard vagy Shakespeare alkotásaiban. A kor szellemiségének megfelelően ebben a kötetben természetesen a szerelmi líra és a természettudományos rózszaábrázolások nagyobb részben töltik ki a tartalmat, de a szerző vissza-visszatér a késő középkor hagyományára és a keresztény etika rózsaszimbólumai-